

raznih varijanata, i da to sve zahtijeva na našem hrvatskom terenu i obazrivost i takt i ljubazan odnos prema učenicima koji će u naše škole donositi i usmeno i pismeno dosta građe svojih varijanata jezičnih. Svakako, svi će se oni polako prilagoditi jezičnim običajima Hrvatske, kao što se oko osamdeset tisuća Hrvata u Beogradu itekako prilagodilo sa svojom djecom i govoru i pismu i terminologiji beogradskih škola. Razumije se da tražimo i od braće Srba, Bosanaca i Crnogoraca da pokažu dužni obzir prema specifičnim osobinama govora hrvatskih đaka u njihovim školama.

Ne bi bilo nikako uputno da se ma koja jezična varijanta uzdiže na stepen norme, zakonitosti, prisile, jer bi od toga bilo više zla nego dobra i u jezičnom i u političkom pogledu. Vrijeme je da se školama u Hrvatskoj, a posebno nastavnicima materinskog jezika, daju jasne i nedvosmislene smjernice i preporuke kako treba da im bude korektan stav prema specifičnostima istočne i zapadne varijante hrvatskosrpskog jezika.

OSVRTI

O BOGATOJ IZRAŽAJNOSTI GLAGOLSKIH VREMENA I NAČINA

Dosta često nam se događa da čitajući kakav tekst odjednom osjetimo nekakvu tromost i dosadu. U prvi mah ne možemo ni reći otkuda to dolazi, ali kada tekst malo ogledamo, analiziramo, kako se to kaže, uočiti ćemo da je toj tromosti krivo šablonsko upotrebljavanje glagolskih vremena i načina. Sastavljač teksta služio se samo prezentom, perfektom i futurom, osnovnim vremenima za izricanje sadašnjosti, prošlosti i budućnosti. A naš narodni čovjek iz štokavskih krajeva mnogo je raznoličniji u upotrebi vremena i načina, diferenciraniji, da tako kažem, pa prema tome i življi. Stoga ova odsutnost živosti i različnosti djeluje na nas monotono, tromo i suhoparno. Potrebno je dakle upoznati cjelokupno bogatstvo našega glagolskog izraza i obilato se njime služiti da bi nam tekstovi bili što življi i raznoličniji. Stoga je i razumljiva svrha ovog izlaganja da vam u pregledu prikaže funkcionalnost naših glagolskih vremena i načina.

Istina je da je prezent sadašnje vrijeme i da se njime vrlo često služimo da bismo

izrekli kako se neka radnja događa u sadašnjosti, npr. »ja sada govorim«. Ali taj isti prezent služi i za čitav niz drugačijih značenja; njime se često služimo i za pripovijedanje prošlih događaja, pa i za izricanje radnja koje će se dogoditi tek u budućnosti. Prezentom se također služimo da bismo izrekli kakvu želju ili kakvu zapovijed, nadalje da bismo izrekli kakvu svezremensku radnju, tj. takvu koja vrijedi za sva vremena, i u sadašnjosti i u budućnosti i u prošlosti, i napokon, prezentom se služimo kadšto da bismo izrekli sposobnost ili kvalifikaciju vršenja kakve radnje. Prema tome prezent nije samo sadašnje vrijeme nego i prošlo i buduće, on vrši i službu optativa i imperativa, svezremenosti i kvalifikacije. Ali to nije uvijek ni u svima situacijama, nego u posebnim prilikama i odnosima. Potrebno je dakako upoznati obilježja tih različnih situacija.

Svako glagolsko vrijeme ima drugačije značenje u razgovoru, a drugačije u pripovijedanju. U razgovoru glagolska vremena imaju svoja izvorna značenja, pa se prezentom u razgovoru izriče sadašnjost, perfektom prošlost, futurom budućnost. To su tzv. indikativna ili prava značenja glagolskih

vremena. Uzmimo kao primjer najobičniju rečenicu u takvoj funkciji: »Mi smo se jučer spremali za ispit, danas ga polažemo, a sutra ćemo se odmarati.«

Ali čim počnemo pripovijedati o prošlim ili budućim događajima, odmah će glagolska vremena dobivati nova drugačija, tzv. relativna značenja. U pripovijedanju se sadašnjost, prošlost i budućnost određuju ili zamišljaju u odnosu prema jednom vremenu zamišljenom u prošlosti. Na primjer: »Bio jedan kralj pa imao tri sina.« To se dakle događa u nekoj dalekoj prošlosti, pa će se prema njoj ocjenjivati sadašnjost, prošlost ili budućnost. U takvoj situaciji prezent znači ondašnju sadašnju radnju, ali ona je sa sadašnjeg gledišta prošla radnja, pa dakle možemo lijepo nastaviti pripovijedanje prošlih događaja prezentima: »Jednoga dana pozove kralj svoje sinove pa im reče.« Na istoj liniji i narodna pjesma pripovijeda prošle događaje prezentima: »Vino pije Kraljeviću Marko, pola pije, pola Šarcu daje.« Na isti način i Šenoa počinje svoju pripovijetku: »Tiho teče Sava krajem, uz nju bijeli se vrbijne.« Ne sada, nego u prošlosti o kojoj on govori.

Kada pak izričemo kakvu činjenicu koja je nepromjenljiva, ili kakva mudrost koja uvijek vrijedi, vrlo dobro nam za takva svevremenska značenja služi prezent. Na primjer: Korana utječe u Kupu kraj Karlovca. Tko rano rani, dvije sreće grabi. Vino i mudroga pobudali. Zrela voćka sama pada. Uvijek kad se dese takve prilike, izvršava se takva radnja.

Ali kad prezentom želimo zapovijedati, moramo uzeti u pomoć i veznik *da*, npr. »da to odmah uradite«. Tu prezent zamjenjuje imperativ, ali on može da vrši i službu optativa: »Da pogledamo malo ovaj krasni zagorski kraj!« To je tzv. modalna ili načinska upotreba vremenā.

Sposobnost vršenja neke radnje, dakle kvalifikativnost, vidljiva je u ovom primjeru: »Zinka Kunc izvrsno pjeva.« To je isto kao da kažemo: Zinka Kunc je izvrsna pjevačica.

Bogate su dakle izražajnosti prezenta, a jednako su bogate i izražajnosti perfekta i futura I. Nemam namjeru da ih sve nabra-

jam, ali istaći ću neke izražajne specifičnosti ne samo za njih nego i za ostala vremena i načine, kako biste ih što više u praksi upotrebljavali.

Perfektu je, znamo, osnovno značenje prošlost. Ali tim prošlim vremenom u određenim situacijama može se izreći i budućnost. Pri tom se i ne izriče obična budućnost, nego takva za koju smo sigurni da će se dogoditi ako je ne spriječimo, tako sigurni da je već vidimo kao gotovu, kao prošlu. A za prošle radnje služi obično perfekt. Na primjer: »Ako se lopovi ne stegnú, mi smo propali.« Ovo »mi smo propali« ne stoji samo umjesto futura »mi ćemo propasti«, nego »mi ćemo sigurno propasti«.

Slično je i s aoristom. Aorist nam izriče radnju koja se netom dogodila. »Pade mi olovka« ne znači samo »pala mi je olovka«, nego »upravo mi je pala olovka«. Ali i to prošlo svršeno vrijeme može izražavati sličnu buduću radnju kao i perfekt, tj. takvu za koju smo sigurni da će se dogoditi ako je ne spriječimo. Na primjer: »Pomozite nam, pogibosmo!« Ovo »pogibosmo« ne znači samo »mi ćemo poginuti«, nego »mi ćemo sigurno poginuti« (ako nam ne pomognete).

Za futur prvi obično tvrdimo da je on buduće vrijeme, a to on u tzv. sintaktičkom indikativu, tj. u razgovoru, zaista i jest, kao što nam pokazuje primjer: Sutra ću ići u kazalište da vidim Krležine Glembajeve. Ali u određenim slučajevima futurom prvim izriče se i prošlost (Godine 1914. započeo je prvi svjetski rat koji će trajati preko četiri godine) i svevremenost, pa prema tome i sadašnjost (Podmuklo pseto najprije će ujesti). Osim takve relativne upotrebe futura prvog on dosta često dolazi i u modalnoj službi, pa zamjenjuje imperativ: Otići ćeš na tržnicu i kupiti lijepog grožđa. Kao što lako zapažamo, na taj se način izriče blaga zapovijed. Modalna je služba i onda kad se futurom prvim izriče nesigurnost i blaga tvrdnja: Njihovo selo neće biti veće od našega. Kad bih to sigurno tvrdio, upotrijebio bih prezent: Njihovo selo nije veće od našega.

Zanimljivo je da se spomenuta svevremenska radnja može izraziti gotovo svim vremenima, pa i jednim načinom, imperati-

vom. Primjere za prezent već sam naveo: Vino i mudroga pobudali. Ali evo i za aorist: Dva loša ubiše Miloša. Za perfekt: Što kolijevka zaljuljala, to motika zakopala. Za futur I: Dobra će prijatelja svak željeti. Za imperfekt: Kad se sinovac ženjaše, strica ne pitaše, a kad se raženjaše, i strinu pripitivaše. I napokon za imperativ: Krsti vuka, a vuk u goru.

Bogata je i služba imperativa ili zapovjednog načina. Njime se u prvom redu izriče zapovijed, pa zabrana, ali i molba, nagovaranje, želja: »Putujte sretno! Ispij, dijete, ovaj lijek!« Vidjeli smo da on služi i za svezremensku radnju, ali – što je naoko čudnovato – i za pripovijedanje prošlih događaja. Ali i opet osobitih prošlih događaja, a ne možda svih. Takvih dakle prošlih događaja koji su se živahno, užurbano dešavali, npr. »Mi se popesmo na kola, pa tjeraj za njima, a kad ih stigismo, mi udri po njemu!«

Za kondicional znamo da je on pogodbeni način i da se njime pored pogodbe izriče i želja i mogućnost, npr. »Kamo sreće da se nismo nikad sreli! – I kamen bi se smilovao.« Ali poznata je i vrlo proširena sintaktička upotreba kondicionala u pripovijedanju prošlih događaja, ali i opet osobitih, tj. takvih koji su se u prošlosti ponavljali. Na primjer: »Mi imadijasmo mnogo košnica, pa bih ih ja svako jutro brojio i sve bih pčele prebrojio, ali košnice ne mogoh.«

U toj raznovrsnoj sintaktičkoj službi glagolskih vremena i načina, po kojoj vremena čak mogu služiti i kao načini, a načini kao vremena, u takvoj dakle raznolikoj službi leži bogatstvo našega glagolskog izraza koje ima osobitu stilističku vrijednost. Bogatstvo je pred nama, i tko ga umije iskoristiti, tomu je i jezik i stil živahan i izražajan, a tko ne, taj je osiromašio svoj izraz.

Stoga upoznajmo to bogatstvo i iskoristimo ga funkcionalno! *Ljudevit Jonke*

O ZNAČENJU I UPOTREBI GLAGOLA OBUĆI i OBUTI

U razgovornom jeziku često dolazi do nazmjenične upotrebe i zamjene glagola *obući* i *obuti*. Ta je pojava posljedica njihove

česte upotrebe kao i sličnosti radnja koje označavaju. Potrebno je zato odgovoriti što glagoli *obući* i *obuti* znače u našem jeziku.

Glagol *ò b ū ċ i* (impf. oblačiti i druge izvednice) znači radnju koju tko vrši kada stavlja odjeću, odjevne predmete na sebe odjednom ili samo po jedan: oblačim kaput, ili košulju, ili bluzu, ili pak: oblačim se! (bio sam neobučeni i sav se oblačim); i radnju kada tko oblači kome ili stavlja na koga odjeću: obukoh ti nove haljine. Značenje ovoga glagola pokriva se sa značenjem glagola *ò d j e t i*, *ò d i j e m* 'vestire', koje se odnosi samo na odijevanje, na oblačenje odjeće: Odjela se u kućnu opravu (Nehajev).

Značenje glagola *ò b u t i* (impf. obuvati i druge izvednice) uže je nego glagola *obući* i odnosi se samo na radnju obuvanja, navlačenja ili stavljanja obuće na noge (cipela, papuča, sandala i sl.) sebi ili drugome, a često i za radnju navlačenja čarapa: obuj to dijete, obuj opanke, obuj čarape.

Ovakvo razlikovanje značenja potvrđuje već naši stariji rječnici (Karadžićev, Broz-Ivekovićev), a u Akademijinu rječniku, koji je povijesni rječnik našeg jezika, nalazi se i primjer upotrebe glagola *obući* u značenju glagola *obuti* (Zašto cipele ne obuće?), kao i primjer upotrebe glagola *obuti* u značenju glagola *obući* (Pošto se obu u haljine njegova pobratima ...) što je i jedini primjer sinonimne upotrebe ovih dvaju glagola u građi koju sam imala.

U ovom se rječniku nalazi potvrda za još jednu (ali vrlo rijetku) upotrebu glagola *obuti* umjesto glagola *udjeti*, a u značenju: uvući što u što: Obuj mi u uši minduše.

Izdiferenciranost značenja glagola *obući* i *obuti* potvrđuju i noviji dvojezični rječnici (Dayre-Deanović-Maixner, Drvodjeljić, Tolstoj i dr.), kao i mnogi primjeri iz djela naših književnika (uzeti iz građe za Matičin rječnik): ... obukao rukavice (Krešić), ... u košulje njih obuku (Maretić-Ivšić); ... noge ... obuvene samim čarapama (Kolar), ... izuo cipele i obuio ... papuče (Kolar) i drugi.

Suprotne radnje su: prema *obući* (oblačiti, oblačenje) – *svući* (svlačiti, svlačenje); prema *obuti* (obuvati, obuvanje) – *izuti* (izuvati, izuvanje). Kao i glagol *obući* i glagol